

Lily Ebert en Dov Forman

Lily's belofte

Hoe ik Auschwitz overleefde
en na 75 jaar de familie vond
van de soldaat die me bevrijdde

Vertaald door Jan Mellema

UITGEVERIJ
XL
DEVENTER

Ter liefdevolle nagedachtenis aan mijn fantastische moeder, Nina, en mijn kleine broer en zus, Bela en Berta, die alle drie in de gaskamers van Auschwitz-Birkenau zijn omgebracht. Dit boek is ook opgedragen aan de velen van mijn familie die zijn vermoord, en aan allen die niemand hebben om hen te herdenken.

DOV

3 juli 2020

Noord-Londen

‘Laten we iets gaan doen, Dov!’

Mijn overgrootmoeder kan geen rust vinden. Lily is zesennegentig en ging altijd naar scholen om de leerlingen te vertellen over haar tijd in Auschwitz, of ze deed haar verhaal tijdens evenementen. Ze vindt het maar niks dat ze in haar eentje thuis moet blijven.

De lockdown is eindelijk wat versoepeld, voor zolang het duurt. Nadat we te vaak in de tuin voor het raam hebben gestaan om met stemverheffing een gesprek te voeren, kan mijn familie eindelijk weer samen met Lily sjabbat vieren, zoals voor de pandemie.

‘Laten we iets gaan doen, Dov!’ zegt Lily.

Het is vrijdagavond, en we zitten in onze bubbel om de tafel. We zijn opgetogen omdat we weer met z’n allen bij elkaar zijn om de sjabbatkaarsen aan te steken en het brood te zegenen. Het is een speciale avond. Lily zit vol energie.

Maar ik zie hoe ze haar oude leven mist. Ze fleurde altijd op wanneer ze nieuwe mensen ontmoette.

Als overlevende koestert Lily de rol die ze speelt in het verspreiden van informatie over de Holocaust. Het is niet gemakkelijk, maar ze is vastbesloten er iets van te maken. Ze weet hoeveel het voor mensen betekent om haar verhaal uit haar mond te horen, hoe het contact van mens tot mens het verschil kan maken in de manier waarop iemand het verleden en ook de toekomst ziet.

‘Maak je maar geen zorgen, Safta!’ We noemen haar allemaal Safta, omdat mijn moeder haar altijd zo noemde. Het is Hebreeuws voor ‘oma’. ‘Ik verzin wel wat.’

Wat kan ik doen?

Scholen en musea zijn weer geopend, maar niemand weet wanneer er weer evenementen gehouden kunnen worden. Dat kan nog wel jaren duren. Hoeveel overlevenden van de Holocaust zullen er dan nog over zijn? De coronacrisis heeft één ding duidelijk gemaakt: mijn overgrootmoeder mag dan wel een ouwe taaie zijn, en naar het zich laat aanzien onsterfelijk, maar hoeveel ik ook van haar hou, ze heeft niet het eeuwige leven.

Lily is ongelofelijk ondernemend. Ze wil voortdurend nieuwe dingen uitproberen. Een paar jaar geleden ging ze midden in Liverpool Street Station op een bank zitten en nodigde ze forenzen uit om met haar te komen praten over de Holocaust. Vorig jaar

hebben we samen een Twitter-account aangemaakt. Ik heb een paar tweets gepost over haar praatjes voor de Internationale Herdenkingsdag voor de Holocaust in januari.

Nu overweeg ik wat serieuzer om de sociale media in te zetten om een nieuw publiek aan te boren voor Safta en haar verhaal. Ik heb zoveel van haar geleerd. Iedereen die haar ontmoet raakt gecharmeerd van haar. En als er ooit een geschikte tijd was om haar boodschap van tolerantie te verspreiden, dan is het nu wel.

‘Misschien kunnen we nog een tweet versturen,’ opper ik.

‘Of misschien een bezoekje aan een school regelen?’ antwoordt ze hoopvol.

Twee weken geleden heb ik haar eerste Zoom-sessie georganiseerd. Ze vertelde haar verhaal aan mijn geschiedenisdocent en gaf zorgvuldig antwoord op zijn vragen. Ze had nog nooit van Zoom gehoord, maar pakte het als een professional op. Ik was ontzettend trots op haar. Ik had meteen contact gezocht met een journalist van *Jewish News*, met de vraag of ze een artikel wilden schrijven over de manier waarop overlevenden het verhaal van de Holocaust tegenwoordig online verspreidden.

‘Het is niet zo fijn als echt contact. Ik wil mijn publiek liever zien!’ zei ze tegen hem. ‘Maar mijn gene-

ratie is het gewend om zich aan te passen aan nieuwe situaties. Als het moet, dan doe je het gewoon. Het is altijd goed om te kijken wat je hebt in het leven en er dan het beste van te maken.’

Ik postte een tweet met een linkje naar haar interview. Dat leverde vijfenzestig likes op. Niet slecht, vonden we allemaal.

Maar hoe nu verder? De rest van de sjabbat stel ik haar vragen over haar verhaal. Mijn moeder, Nina, heeft ook een paar vragen. Net als ik is ze altijd heel geïnteresseerd geweest in onze familiegeschiedenis. We zijn allebei opgegroeid in de wetenschap dat Safta een overlevende is. We weten heel goed waarom ze altijd een stukje brood binnen handbereik heeft, en waarom ze voedselverspilling heel erg vindt. Wanneer zij bij ons was, speelden we nooit met speelgoedpistooltjes en maakten we nooit ruzie. We hebben haar talloze malen in het openbaar horen spreken, maar er zijn heel wat dingen die ik nog niet weet van haar.

Hoe is het Lily en haar zussen precies vergaan na Auschwitz? Wat ging er in haar om toen de oorlog afgelopen was? Waarom is ze niet naar Hongarije teruggegaan?

‘Hoe was dat voor je, Safta?’ vraag ik. ‘Waar haalde je de kracht vandaan om verder te leven?’

‘Je moet door. Je moet altijd door.’

In het verleden vertelde Lily op sjabbat als regel nooit iets over de Holocaust. Op die dag moest je geen droevige zaken bespreken. Ik weet nog hoe afschuwelijk en gênant ik het vond toen een van mijn vrienden haar op een zaterdag na sjoel vroeg of hij haar tatoeage mocht zien. Hij zat in groep 6, een groep hoger dan ik, en op school hadden ze het net over de Holocaust gehad. Hij wilde er meer van weten en zat vol vragen. Voor het eerst van mijn leven zag ik toen Lily's tatoeage, want die liet ze ons beiden zien. Het was een hele schok, iets wat ik nooit zal vergeten. En daarna hebben we het er jaren niet meer over gehad.

Maar de laatste tijd lijkt ze van mening veranderd over het soort gesprekken dat je op sjabbat kunt voeren. Ik denk dat we ons allemaal bewust zijn geworden van een zekere urgentie. Safta komt met verhalen die we nog nooit gehoord hebben. En hoe meer ze ons vertelt, hoe meer ik wil weten.

‘Hoe was dat? Hoe voelde je je toen?’

‘Het punt is: als je het zelf niet hebt meegemaakt, zul je het nooit kunnen begrijpen.’

Maar ik wil toch een poging wagen. Om eerlijk te zijn was ik vroeger altijd bang dat ik te veel vragen stelde. Steeds wanneer ze over het verleden praat, beleeft ze het weer opnieuw. Ik wil haar geen pijn doen. Maar tegelijkertijd wil ik zo graag weten wat

haar is overkomen. Ik wil inzicht krijgen in wat er is gebeurd. Ik ben zestien. Lily's zusje Piri had voor haar zestiende al een concentratiekamp en dwangarbeid overleefd.

Ik denk veel over Auschwitz na. Aan het eind van het jaar gaan we er met de school naartoe. Hoe groot is de kans dat dat doorgaat? Het plan was dat Lily meeding.

Alles staat op losse schroeven. Het is allemaal zo onvoorspelbaar. Tegenwoordig lijkt het leven zo kwetsbaar.

Ik wil niet dat haar verhalen verloren gaan. Ik zoek naar een manier om vast te houden wat Lily ons gegeven heeft, voor altijd.

De volgende avond, wanneer de sjabbat ten einde loopt, lopen mijn moeder en ik met Lily mee terug naar haar flat.

‘Waarom komen jullie nog niet even mee naar binnen?’ zegt ze. ‘Ik wil je een paar dingen laten zien, Dov.’

‘Het is te hopen dat je die dingen dan kunt vinden, Safta,’ grapt mijn moeder.

Safta's flat staat boordevol spullen. Volgens mij heeft ze nog nooit iets weggegooid. Maar alleen zij weet wat al die dingen betekenen en waar ze te vinden zijn.

Ik wacht terwijl ze in haar kast rommelt. Wanneer

ze zich omdraait, zie ik dat haar gezicht straalt.

‘Moet je eens kijken!’

Trots houdt ze een voetbalshirt omhoog, donkerblauw met gele strepen. Ik weet niet van welke voetbalclub die kleuren zijn.

‘Wauw!’ Ik probeer enthousiast te klinken.

‘Dit is van Maccabi, moet je weten. Van Tel Aviv. Die heb ik gekregen toen ik daar een praatje hield. In welk jaar was dat ook alweer? Maakt niet uit. Kijk, met handtekening!’

‘Geweldig!’ En dan zie ik achter haar in de kast een dik boek met een feloranje omslag liggen.

‘Hé, Safta, wat is dat? Dat album daar. Mag ik dat eens zien?’

We gaan naast elkaar zitten, en ik begin het door te bladeren. Het boekje bestaat uit plastic insteekbladen met allerlei zwart-witte fotootjes erin. Sommige zijn eerder bruin-wit te noemen. Veel ervan hebben grappige witte kartelrandjes.

Ik kan me niet herinneren ooit foto’s van Lily’s familie te hebben gezien, althans niet van voor de oorlog. De eerste foto’s ogen zeer formeel, met uitzondering van één, een enigszins onscherpe: drie kleine kinderen naast elkaar in een tuin, met een ernstige, plechtige blik in hun ogen, hand in hand.

‘Dat ben ik. Dat is mijn broer Imi. En dat is René. Ik was de oudste.’